

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

4.

Berlász Jenő

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
KÉZIRATTÁRÁNAK ÁTALAKULÁSA**

BUDAPEST, 1957

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

4.

Berlász Jenő

**AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
KÉZIRATTÁRÁNAK ÁTALAKULÁSA**

BUDAPEST, 1957

Különlenyomat
a Magyar Könyvszemle 1957. évi 3. számából

Kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

43430/57 Akadémiai Nyomda, Budapest, V., Gerlőczy utca 2. -- Felelős vezető: Bernát György

A közelmúlt években az Akadémiai Könyvtár kéziratára nagy átalakuláson ment keresztül. Az új elhelyezésben és berendezésben megmutatkozó külső változás tényei könyvtárosaink és kutatóink körében már közismertek. Annál kevésbé ismeretesek azok az újítások, amelyek a kéziratár egész belső rendjének (szervezetének, rendszerének, konzerváló, tároló, feldolgozó és gyarapító tevékenységének) átalakulásához vezettek. Ezekről a vonatkozásokról tájékoztatást adni annnyival inkább szükségesnek látszik, mivel ilyen átfogó jellegű, a kéziratár-gondozás minden részletére kiterjedő reformra közgyűjteményeinkben még nem történt kísérlet.

Az új kéziratári rend létrehozása 1948–1949 fordulóján kezdődött. Kiinduló pont az akkori főkönyvtárnoknak és munkatársainak az a felismerése volt, hogy a kéziratár az Akadémiához méltatlan, elhanyagolt állapotban van, s ezt okvetlenül meg kell változtatni. Ezt még 1949 elején nyomon követte a teendők körvonalazása; a felállított program elsősorban új kéziratári helyiségek és új berendezés létesítését tűzte ki, ezt követően pedig a gyűjtemény megőrzését és tudományos használhatóságát biztosító olyan új rend kialakítását, amely messzemenően megfelel a korszerű kívánalmaknak.¹ Az egyes feladatok részlettervei a teendők logikus sorrendjében szakaszosan készültek el. Hasonlóképpen részletekben, évek folyamán került sor a terveknek az Akadémia támogatásával történő megvalósítására.

Beszámolónkban először a régi kéziratár hagyományos helyzetét, rendjét és működését mutatjuk be, mint az újító törekvések indítékait, és csak ezután térünk rá a végrehajtott reformok részletes ismertetésére

I.

1. A *kéziratár* 1949 decemberéig a könyvtár dunaparti főraktárának első udvari benyílótermében volt elhelyezve, ugyanott, ahol 1865-ben, a palotába való beköltözköskor helyet kapott. Ez a helyiség hosszú téglalap alakú, 12,5×4,3 m alapterületű, mintegy 5 m magas szoba három ablakkal. Főbejárata a könyvtárból, mellékbejárata az egykori főtitkári hivatalhoz vezető,

¹ A könyvtár újjászervezésének terveit KERESZTURY Dezső főkönyvtárnok egy belső tanácsadó testület közreműködésével dolgozta ki. A tanácsnak GYÖRKÖSY Alajos, MORAVEK Endre, NYIREŐ István és SIMONYI Dezső voltak tagjai. A kéziratári reformtervek elkészítésében cikkiró is részt vett.

tavaly lebontott romantikus csigalépeső előteréből nyílt. A terem sem raktárnak, sem munkahelynek nem volt alkalmas; többnyire nappal is villanyfényre szorult, és télen-nyáron egyaránt hűvös, huzatos volt; az 1940-ben bevezetett központi fűtés nem működött kielégítően.²

A berendezés rendkívül igénytelen és ijesztően zsúfolt volt. A falak mentén körskörül 4,80 m magas, nyitott, polcos, festett faállványok sorakoztak, amelyek még a múlt század hetvenes éveiben készültek, s hasonlóak voltak a könyvtárbeli állványokhoz. A zsúfoltságot az okozta, hogy a századforduló után lassanként a terem közepét is beállványozták: a hossz tengely mentén további két állványsort helyeztek el úgy, hogy egyik sor az udvar, másik sor a főraktár felé nézett.³ A felső polcokat csak létrával lehetett elérni. Az összes férőhely legutoljára mintegy 340 poleméter volt.⁴

A kéziratanyag teljes egészében ezeken a nyitott állványokon volt elhelyezve, ugyanolyan módon, mint a könyvek: kötetek és kötegek álló helyzetben sorakoztak egymás mellett. Még a legbecsesebb kincsek, a középkori magyar nyelvemlékek és a latin kódexek sem jelentettek kivételt. Portól, illetéktelen kezektől és egyéb veszélyektől semmi sem védte az anyagot. Egyetlenegy egészen jelentéktelen befogadó képességű zárt tere volt csak a kéziratárnak: egy régi, valószínűleg XIX. század eleji kovácsolt vasláda. Ebben őrizték az ARANY- és PETŐFI-leveleket s még néhány elsőrangú értéket. A láda kéziratári használata valószínűleg HUNFALVY Pál főkönyvtárnoksága idején kezdődött.⁵

2. A kéziratok felállítási rendszere is könyvtári minta után igazodott: az anyag tudományszakok szerint volt csoportosítva. 1949-ben még csaknem érintetlenül fennállt az a szakrendszer, amelyet a kéziratár múlt századi két érdemes rendezője, RÓMER Flóris és JAKAB Elek hozott létre. A rendszer tervét RÓMER dolgozta ki, s kisebb részben ugyanő valósította meg 1861–1871-ig terjedő kéziratárossága idején. Munkáját 1876-tól JAKAB Elek folytatta, s 1891 végén fejezte be. RÓMER és JAKAB rendszerüket 16 főszakra, osztották, mégpedig: 1. *Magyar nyelvtudomány*, 2. *Magyar és latin kódexek*, 3. *Népköltészet és színművészet*, 4. *Magyar irodalom (levelezés)*, 5. *Könyvészet*, 6. *Magyar irodalom (Régi és újabb írók művei)*, 7. *Vegyes*, 8. *Történelem*, 9. *Egyház és bölcsелеm*, 10. *Orvostan*, 11. *Mennyiségtan, mértan, építészet*, 12. *Természet-, ásvány- és vegytan*, 13. *Ipar, kereskedelem, gazdaság*, 14. *Hadtudomány*, 15. *Jogtan* és 16. *Oklevélgyűjtemény* című szakra. Két szakcsoportot, a Történelmet és a Jogtant további alszakokra tagolták. A Történelemnek 10 alszakját (*Oklevéltan, Címertan, Genealogia, Pecséltan, Régészet, Éremtan, Naplók, Chronologia, Statisztika és Földrajz*), a Jogtannak 5 alszakját (*Általános jogtan, Politika, Országgyűlés, Vármegye, Város*) alakították ki. Eszerint tehát a rendszer összesen 36 szakból állt. További tagolás adódott a nagyság szerinti csoportosításból. Minden szak — az alszakok is — elvileg 4 (folio,

² A kéziratár helyiségét HUNFALVY Pál főkönyvtárnok 1868. évi jelentése említi *Akad. Ért.* 1868. 34. l. — A központi fűtésről. *Akad. Ért.* 1941. 136. l.

³ Az eredeti berendezés elkészüléséről l. JAKAB Eleknek a Könyvtári Bizottsághoz intézett, 1879. jan. 23-án kelt jelentését: *Akadémiai Levéltár* (jele ezután: AL) 1022/1879. — A terem közepén álló utolsó állványokat Török Pál kéziratárossága idején, az 1930-as években helyezték el. (GYÖRKÖSY Alajos szíves közlése.)

⁴ 1948. évi felmérésünk adata.

⁵ *Jelentés a M. Tud. Akadémia Könyvtárának 1898. évi működéséről.* Magyar Könyvszle. 1898. 193. l.

quarto, octavo, duodecimo), gyakorlatilag azonban többnyire csak három (folio, quarto, octavo) nagyságcsoportra oszlott.⁶

Ez a rendszer a következő félszázad folyamán lényegében változatlan maradt. A második világháború végéig négy kéziratáros követte egymást a gyűjtemény kezelésében (HEINLEIN István 1905-től 1915-ig, MÉSZÖLY Gedeon 1916-tól 1922-ig, FÖGEL József 1922-től 1926-ig és TÖRÖK Pál 1926-tól 1943-ig),⁷ de a hagyományos keretet egyikük sem bontotta meg. Legfeljebb annyi történt, hogy időnként — a szükséghez képest — egy-egy új szakkal toldották meg az eredeti sorozatot. Így jött létre századunk huszas-harmincas éveiben a *Pályaművek*, a *Könyvtári iratok*, a *Képek* és az *Irodalmi Levelek* című pótszak.⁸

Ami a kéziratoknak a szakokon belül való *elrendezését* és *tárolását* illeti, RÓMER és JAKAB módszere az volt, hogy ugyanazon szerző kézirateit előbb szakok, aztán nagyság, végül tárgy szerint csoportosították, az így nyert csoportokból adódó iratesomókat pedig kötegekké formálták. A nagy terjedelmű kéziratok művek általában külön kötegekbe kerültek, a néhány lapos analekták és levelek ellenben többnyire tömegesen, gyakran százas csomókban alkottak egy-egy köteget. Ha azonos szerzőtől származó vagy tárgyilag összetartozó analektákból (kiskéziratokból) nem telt ki egy csomó, akkor különmemű kéziratokat foglaltak egy kötegbe. Ebből azonban sok zavar származott, mert az ilyen fasciculusokat nehéz volt közös cím alá vonni, már pedig a katalogizálás — mint látni fogjuk — sommásan történt.

Az ilyen módon kialakított egyes kötegek — homogén és heterogén tartalmúak egyaránt — rögzített, zárt egységek; feldolgozás után tehát a bennük levő kéziratok rendje és száma nem volt megváltoztatható. Kivételt eredetileg csak a 16. szak, az oklevél-gyűjtemény jelent. Ebben módosítható a rend. Az egyes oklevéltartó dobozokba bármikor be lehet illeszteni valamely új szerzeményű darabot, mivel az egész szak egyetlen összefüggő sorozatot alkot. Itt ugyanis rendező elvként kizárólag az időrend (az oklevelek kelte) szerepel, tekintet nélkül a személyi és tárgyi vonatkozásokra. Később hasonló mozgatható rend szerint alakították ki a fent említett *Irodalmi Levelek* c. szakot.

Ennek az elrendezésnek gyengéit a használat hamar megmutatta, úgy-hogy 1905 után, főleg a különmemű analektákat tartalmazó kötegeken belül számottevő átrendezést kellett végrehajtani. A rend egészének megváltoztatására azonban nem került sor.⁹

⁶ *Jelentés a M. Tud. Akadémiai kéziratár bevezetett rendezéséről*. Teljesebb szöveg: *Akad. Ért.* 1892. 132—139. l., kivonatos szöveg: *Magy. Könyvszle.* 1891. 315—322. l.

⁷ L. a *Magy. Tud. Akadémiai Almanach* megfelelő évi köteteit.

⁸ A *Pályaművek* c. szaknak csak az anyaga gyűlt össze, de kéziratári feldolgozására nem került sor. Az egyes darabok a főttkári hivatal eredeti jelzeteivel voltak ellátva, kéziratári jelzetet 1952-ig nem kaptak. — A *Könyvtári iratok* nevű szak tulajdonképpen nem a könyvtári iratokat öleli fel, hanem csak a könyvtári adminisztráció egyes segédkönyveit (növekedéknaplókat, olvasó és kölcsönző nyilvántartásokat stb.). A könyvtári irattár 1896 óta szabályszerűen iktatott, évenként külön csomagokban (dobozokban) tárolt, a kéziratári szakrendszeren kívül álló anyag. — Az *Irodalmi levelek* c. szak tartalma sem felel meg a nevének. Legnagyobbrészt vegyes tudománytörténeti levelezések anyagát tartalmazza.

⁹ A JAKAB-féle feldolgozás első bírálatát l. *Magy. Könyvszle.* 1898. 194. l. Ezenkívül igen érdekes HEINLEIN István idevágó nyilatkozata MELICH János főkönyvtárnokhoz intézett, 1944. nov. 5-én kelt levelében: *Akadémiai kéziratár* (rövidítése a következőkben: AK) *Irodalmi levelek*.

3. Az ilyen módon elrendezett és felállított anyagról JAKAB Elek *két katalógust* készített: egy szakrendit és egy betűrendest.

A szakkatalógus szakonként a felállítás rendjében tartalmazza a katalógus-lapokat. Minden kötegről vagy kötetről egy-egy lap tájékoztat nagyon hiányosan és következtetlenül. Az egyes lapok a raktári jelzeten kívül csak elnagyolt címleírást adnak, legtöbbször csupán a szerzőt és címet tüntetik fel, a kutatást érdeklő többi fontos adatot részben vagy egészen elhagyják. Hasonlóképpen ki nem elégítők az analekta-esomók és a leveleskötegek lapjai; az előbbieket csak összefoglaló címen, részletezés nélkül vannak felvéve, az utóbbiak pedig csak a levélíró és a címzett nevét, a levélváltás évét vagy éveit és a levelek darabszámát tüntetik fel, de korántsem mindig. Voltaképpen tehát ez a katalógus — bár főkatalógusnak volt szánva — inkább csak leltári nyilvántartás céljára volt alkalmas, semmint az anyagban való tájékozódásra.¹⁰

Még szerényebb igényről tanúskodik az eredeti betűrendes katalógus, mivel — mint másodrendű segédlet — még a szakkatalógusnál is vázlatosabb címleírást adott.¹¹ Érthető tehát, ha már századunk elején felmerült a kívánság, hogy egy teljesen új betűrendes katalógus készüljön, olyan, amely az egyes kötegekről és kötetekről nemcsak egyetlen címfelvételt nyújt, hanem annyit, amennyi a bennük foglalt kéziratok száma. Csakis ezzel a második, 1905 és 1915 között HEINLEIN István által elkészített katalógussal jutott a kéziratár olyan apparátus birtokába, amely a rendszeres kutatást lehetővé tette, s amelyet érdemes volt folytatni. S valóban, ez a folytatás szüntelenül tartott egészen a legutóbbi évekig.¹²

Szerkezetileg ez a katalógus két önálló részből áll: egyik rész a szűkebb értelemben vett kéziratanyag (kötetes kéziratok és analekták) mutatója, másik a levélgyűjteményé. Az oklevélgyűjteményről úgy látszik szintén külön katalógust akartak készíteni, de erre nem került sor. A lapok — negyed-rét alakú (21 × 18 cm méretű) merített fehér papíroslapok — könyvszerűen felállított dobozokban vannak elhelyezve. Az egész katalógus 72 dobozt tölt meg.¹³ A felvételek zöme kéziratossal, kisebb része, amely az 1930–1950-es években készült, gépirásos.

A szak- és betűrendes katalógus mellett a HEINLEIN-időszakban készülőkben volt egy harmadik katalógusfajta, — időrendi katalógus is —, de félbe-maradt. Csak az analekták egy része került feldolgozásra.

4. *A kéziratár gyűjtőköre* 1948-ban csakúgy, mint korábban bármikor, meglehetősen határozatlan volt. Szükségszerűen következett ez abból, hogy a gyűjtemény mind létrejövetelét, mind gyarapodását legfőképpen ajándékozásoknak köszönhette. DÖBRENTÉNEK és TOLDYNAK az akadémiai gyűjtemények szervezését elindító buzgólkodásától kezdve egész a XIX. század

¹⁰ A JAKAB-féle szakrendi katalógus mindmáig helyrajzi katalógus gyanánt szolgál a régi szakcsoportokhoz.

¹¹ A JAKAB-féle betűrendes katalógus már mintegy 40 év óta használaton kívül áll. Megtalálható: AK Ms. 334 jelzet alatt.

¹² A katalógus egyes rétegei autográfia alapján különböztethetők meg. A lapok óriási többségét HEINLEIN csaknem rajzolt betűs, szép írása teszi felismerhetővé. A MÉSZÖLY által készített lapok szállás folyóírásúak. FÖGEL úgy látszik nem katalogizált, mert tőle származó katalóguslapot nem találtunk. TÖRÖK Pál és a negyvenes években mellette dolgozó SCHILLER Pálné többnyire írógéppel katalogizáltak: lapjaik piros-fekete írásúak. 1949-ben WEÖRES Sándorral ismét kézzel írtuk a felvételeket; géppel csak 1951-től kezdve dolgoztunk.

¹³ 1948-ban még csak 54 volt a katalógusdobozok száma.

végéig egymást érték azok a tudós társasági felhívások, amelyek hol nyelv- emlékek, hol meg általában kézírásos régiségek felkutatására és beküldésére serkentették a hazafias társadalmat : e felhívások nyomán szinte szakadatlanul áradt az Akadémia felé a sok különféle régi írás. Nemesak szellemi alkotás számba menő írások és kulturális életünk alkotó személyiségeitől származó levelek fordultak elő, vagyis olyan emlékek, amelyek a kézirat fogalmi körébe tartozóknak tekinthetők, hanem mindennemű irományok : oklevelek, országos iratok, hatósági és hivatalos akták, gazdasági és pörös iratok, számadások, jelentéktelen személyektől származó missilisek, sőt olykor egész családi levéltárak is.¹⁴ Az Akadémia a fiatal intézmények mohóságával mindent elfogadott és bekebelezett gyűjteményébe. Ebből az következtetett, hogy a kéziratgyűjtemény határait : a különböző családi és köziratok sokasága miatt félig-meddig levéltárrá alakult. Ebben a felemás fejlődésben csak a XX. század eleje hozott fordulatot. Ekkorig ugyanis egyrészt lelohadt a nagy nemzeti gyűjtőláz, másrészt az Akadémián is belátták, hogy nem minden irat kézirat, és a kéziratgyűjteményből (1902-ben) nagy mennyiségű aktaanyagot adtak át az Országos Levéltárnak.¹⁵

Hogy az Akadémia kéziratára a XIX. században is megőrizte rendeltetésszerű gyűjteményi jellegét, az nem annyira tudatos gyarapító tevékenységén, mint inkább a nagy főúri mecénások könyvtárajándékain és az elhunyt akadémiai tagok kézirat-hagyatékain múlt. Az előbbieket XVII. századi írók és XVIII. századi tudósok közzétételre szánt, de nyomtatásban meg nem jelent műveivel, az utóbbiak pedig a XIX. századi írói és tudományos műhely mindenfajta termékével újból meg újból jelentékenyen megerősítették az akadémiai gyűjtemény kéziratári „profilját”.

Tervszerű gyarapítás nyomai a kéziratgyűjtemény múltjában nem igen figyelhetők meg. Nemesak a szükséges költségkeret hiányzott ehhez, amely állandó, széleskörű kéziratvásárlásokat tett volna lehetővé, hanem a programalakító gondolat is. Több mint egy évszázad múlt el anélkül, hogy rendtartásszerűen tisztázódott volna : mit kell gyűjtenie a kéziratgyűjteménynek és hogyan.

5. Az idők folyamán jobbra nemzeti ajándékként összegyűlt értékes *kéziratanyag kezeléséről* a következőket lehet megállapítani. A múlt századi gondozás sok jó szándékot, figyelemre méltó áldozatkészséget, de kevés érzéket és hozzáértést mutatott. Valószínűleg HUNFALVY főkönyvtárnok érdeme, hogy a kéziratgyűjtemény az Akadémiától jelentős anyagi támogatást nyert a kéziratok megővését szolgáló tékákat költségeire. Így vált lehetővé, hogy a JAKAB Elek-féle rendezés általános állományvédelemmel járhatott együtt. Minden kéziratcsomó szakiparos által készített könyvtáblaszerű, szalagokkal összeköthető borítólapon kapott ; ez nemesak az összekeveredés és szétszóródás, hanem a gyűrődés, beszakadás, bepíszkolódás és egyéb rongálódás ellen is védelmet nyújtott a gyűjteménynek. Nem volt szerencsés a romlásnak indult darabok megjavítására irányuló törekvés. Szakszerű könyvtári konzerválásról vagy restaurálásról akkoriban még a fejlettebb kultúrájú országokban sem igen lehetett szó, annál kevésbé nálunk. A századfordulóig végzett e nemű munkák mindmáig elrettentő példái a kegyeletnélküli irat- és kötéskezelésnek. Beszakadt

¹⁴ Ilyen volt pl. a BOSSÁNYI-család levéltára, amelynek egy része szétesoportosítva ma is gyűjteményünkben van. *Magy. Könyvszle.* 1891. 318. l.

¹⁵ Az Orsz. Levéltárnak 1902. ápr. 28-án átadott iratok jegyzékét l. AK Könyvtári iratok c. szakcsoportban 18. jelzet alatt.

vagy szétszakadozott kéziratlapokat házilag vastag papiroscsík ráragasztásával vagy kasírozással igyekeztek megmenteni. A baj az volt, hogy ezekhez a műveletekhez enyvet használtak ragasztószerül, ami többé-kevésbé hasznavehetetlenné tette a „restaurált” darabokat. A kisebb kárból nagyobb kár származott. A kasírozás vagy papiroscsík alól kiszorult enyvréteg ugyanis összemocskolta, összekeményítette, részben olvashatatlaná tette a kéziratokat.¹⁶

De nemcsak a kéziratáros tett csupa jó szándékból efféle kárt, hanem a könyvkötő is, ha bekötésre vagy átkötésre kopottas, szakadozott kódexeket, egyéb kéziratok könyveket adtak át neki. Az ilyen restaurálás rendszerint a történeti kötések lefejtésével, új divatos díszítésű kötéstáblák felrakásával, sőt, sok esetben a kódex lapjainak széles kerületben való körülvágásával, a lapszélek aranyozásával vagy „márványozásával” járt.¹⁷ A legsajnálatosabb az, hogy az efféle károk főleg éppen a XVI–XVII. századi anyagot érték; a XVIII–XIX. századi kéziratok és kötések, mint — akkori felfogás szerint — különösebb gondozást nem érdemlő darabok, elkerülték a kártevő javítást.

A századforduló után a kéziratkezelés tekintetében is megváltozott a helyzet. Egyre inkább összeszűkülő költségfedezet, majd teljes fedezethiány s ebből eredően növekvő igénytelenség, szegényesség jellemzi a kilencszázas évekbeli állapotokat. A két világháború időszakában — beleértve a huszas-harmincas éveket is — teljesen megszűnt a korábban szokásos gondozás és minden velejáró jó és rossz. A szakiparossal végeztetett köttetésnek és tékakészíttetésnek ebben az időszakban éppoly ritkán találjuk nyomát, mint a házi javítgatásnak. A feldolgozott gyarapodás csomagoló- vagy újságpapírba göngyölgetve, zsineggel átkötve került a raktári polera, esetleg hulladék-dobozokból házilag összeállított tékák vagy kiselejtezett könyvtáblák között. Amely kézirat, kötés vagy téka pedig a hosszas használat következtében elszakadt, elrongyolódott vagy bármiképp megrongálódott, az úgy is maradt; rendbehozására nem került, minden bizonnyal nem is kerülhetett sor.¹⁸

6. A kéziratári teendők között a gyűjtemény használatának megindulása óta fontos szerepük volt bizonyos *adminisztratív feladatoknak* is. Ilyen volt az új szerzeményű anyag állománybavétele, valamint a kutatókiszolgálás és kölcsönzés.

Az *állománybavétel* eredetileg a könyvtár általános növedéknaplójában történt. 1870-ben nyitotta meg HUNFALVY főkönyvtárnok a különálló kéziratári növedéknaplót. A naplózás igen egyszerűen folyt: a szerzeményezés keltének és módjának, valamint a szerzett kézirat címének megjelölésén kívül egyébre nem terjedt ki, de még az idevágó adatok sem mindig voltak kielégítőek. A szerzeményezés módjáról pl. legtöbbször csak annyit jegyeztek fel, hogy a kéziratot az Akadémia titkári hivatala adta át a kéziratárnak, de a felajánló személy neve s egyéb adatai rejtve maradtak. A beírások szerint az évi gyarapodás meglehetősen csekély volt: 1870 és 1907 között csak 5–6, 1908 és 1917 között 14–18, 1926 és 1940 között átlag 30–32 tétel. 1918-tól 1925-ig a nyilvántartást messzemenően elhanyagolták, úgyhogy rengeteg

¹⁶ A javító munkákról maga JAKAB Elek is megemlékezik: *A M. T. Akadémia kéziratárának ismertetése*. Bp. 1892. 42. l.

¹⁷ Legkirívóbb példái ennek az *Érsekújvári-codex* és a *Czech-codex* (KINIZSINÉ MAGYAR Benigna imádságos könyve).

¹⁸ Ezeket a nyomokat alább ismertetendő állománygondozásunk már nagyrészt eltüntette.

naplózatlan anyag gyülemlett fel; ezt a mulasztást a második világháborúig csak kis részben sikerült jóvátenni.¹⁹

A *kézirathasználatról* nem naplót vezettek, hanem abécé-rendes nyilván-
tartó könyvet. Helybenkutatást és kölesönzést egyképpen ebben jegyezték fel.
A fennmaradt kötetekből kitűnik, hogy a kéziratár kutatóforgalma igen
lassan növekedett.²⁰ A múlt század nyolevanes-kilenevenes éveiben a helyben
kutatók és kölesönzők száma együttvéve évente átlag 100 fő körül mozgott,
századunk első két évtizedében ez a szám visszacsúszott 25–50 főre, és csak
1930 táján ugrott fel 400–500-ra, majd 1936 és 1942 között 1000–1200-ra.
A használt kötegek száma kétszerese-háromszorosa volt a kutatók számának.²¹

*

Az itt felvázolt körkép 1948 októberében, amikor a kéziratár felügyeletét
átvettük, természetesen nem vált egyszerűen ilyen világossá. Ez annál
kevésbé volt lehetséges, mivel a gyűjtemény TÖRÖK Pálnak 1943-ban tör-
tént halála óta gazdátlan volt, sőt a második világháború utolsó éveiben
és azt követően is jó darabig elsomagolva feküdt különböző rejtékhelyeken.
A kicsomagolás és helyre rakás csak 1948 nyarán ment végbe.²² Hosszú hónapok
múltak el, amíg az első ismerkedés lezajlott; a mélyebb megismeréshez, a
részletekben való tájékozódáshoz pedig évek kellettek. Amikor a reform első
terve elkészült, ebbe nem igen lehetett általánosságokon kívül egyebet fel-
venni. Csak azt tudtuk, hogy új helyiségre, új berendezésre és felszerelésre, új
rendszerzésre, új katalógusra, új kezelési eljárásokra, új adminisztrációra
van szükség, de hogy ez az új rend részleteiben milyen legyen, s hogy a fela-
datok milyen sorrendben valósuljanak meg, azt csak lépésről lépésre sikerült
tisztázni.²³

II.

1. A kéziratár megújulásának első alapvető ténye *alkalmas helyiség
biztosítása* volt. Erre a célra sikerült megszerezni a palota I. emeleti délre néző
udvari szárnyát, a főtitkári hivatal történelmi múltú helyiségeit. Itt három
egymásba nyíló, összesen 18,8×9,4 m. alapteretű szoba állt rendelkezésre,
tehát kb. háromszor akkora terület, mint a régi kéziratáré. Az alapterület
növekedésével azonban nem értük be, a teret magasságban is kihasználni
igyekeztünk; elhatároztuk a több mint 5 m magas szobák északi felének födém-
mel való kettéosztását. A gondolat NYIREŐ Istvántól eredt, s az ő irányításával

¹⁹ Mindezekre nézve l. az 1870-ben megkezdett növedéknaplót.

²⁰ AK Könyvtári iratok c. szak 19/1 és 19/2 sz. kötet.

²¹ Vö. az *Akad. Ért.* és a *Magy. Könyvszle.* kötetiben közzétett könyvtári jelen-
tésekkel.

²² Ezt a munkát GYÖRKÖSY Alajos és MORAVEK Endre végezték el. Róla 1948.
augusztus 5-én kelt jelentésük számol be. AK Kéziratári adminisztratív iratok.

²³ A kéziratár vezetésével 1948 őszén KERESZTURY Dezső főkönyvtárnok cikk-
írot bízta meg. Munkatársul ugyanakkor HARTAY Aliszt rendelte mellé, 1949-ben pedig
HARTAY gyakori betegeskedése miatt WEÖRES Sándort. 1950 nyaratól SCHER Tibor
könyvtárvezető HARTAY Aliszt állította a kéziratár élére. A vezetést 1953 januárjában,
Kovács Máté adminisztratív igazgatósága idején ismét szerző vette át. A munka-
társak száma azóta hol két, hol három fő.

készültek el az átépítési tervek is.²⁴ Az építkezés mintegy félévig (1949 tavaszától őszeig) tartott. November végén vettük át a galériával bővült új helyiségeket, és decemberben költöztettük át a kéziratanyagot.

Ebben a formában azonban az átépítés nem volt teljes. A következő években még kétféle kiegészítő építkezés történt. 1950-ben az első terem benyílójában egy páncélajtóval záródó tűzvédelmi kamra épült a kódexek és más nagyértékű kéziratok számára, 1953–1954-ben pedig a három helyiségből álló szobasor kiegészült egy negyedik (5,6×9,4 méretű) ugyancsak galériásan kiképzett szobával.²⁵

Az új helyiségekben férőhely, világítás és fűtés tekintetében egyaránt kedvezően alakult a helyzet. A termek olyan jelentékeny befogadóképességűek, hogy bennük nemcsak a kéziratár kapott megfelelő, új otthont, hanem a régi könyvgyűjtemény két csoportja, a régi magyar könyvtár és az ősnymtatványok is.²⁶ A megvilágítottság szintén kielégítő; az ablakok mellett — bár az udvar magasan zárt — derült időben télen-nyáron villany nélkül lehet dolgozni. Nem így a galériákon és az alattuk levő alkóvokban; itt mindenhol 4–8 mennyezeti világítótest ad fényt. A termek hőmérséklete nyáron 18–25 C°-nál nem magasabb, de ősszel 10–12 C°-ig lehül. A fűtés kezdetben cserépkályhával történt, csak 1950–1951 fordulóján vezették be a központi fűtést.²⁷

Az 1949. évi építkezést követően a berendezés került napirendre. Ezt is elég gyorsan sikerült megvalósítani. Az 1950. és 1951. költségvetési évben — két galériarész kivételével — mindhárom helyiség teljesen új berendezést kapott. A bútorokat is NYIREŐ István tervezte klasszicizáló stílusban, s részint kisiparosok, részint bútorgyárak készítették el diófából műipari kivitelben.²⁸ A falak mellé 2,80 m magas, részben vagy egészen üveges ajtójú, zárt szekrények kerültek, a szobák középső részére pedig 2,30–2,50 m hosszú, 0,75 m széles asztalszekrények. A mozgatható polcokkal ellátott szekrények átlag 0,40 m mélyek. Négy szekrény közép magasságú része katalógusfiókok számára van kiképezve.

Mivel az új helyiségek nemcsak raktárnak voltak szánva, hanem kutatóteremnek és tisztviselői munkaszobának, sőt bizonyos mértékig múzeumnak is, az anyagot befogadó bútorzatot egyéb berendezési tárgyakkal is ki kellett egészíteni: kutatóasztalokkal, íróasztalokkal és kiállítási tárlóval. Ezek hasonlóképpen művészi kivitelben, a szekrényekével egyező stílusban készültek.

A tűzbiztos kamrát 1953-ban hét db 1,70 m magas, 1 m széles, 0,60 m mély vaslemez-szekrénnel rendeztük be. Az utólag épült negyedik szobába azonban sajnos mindmáig nem sikerült új bútorzatot készíttetni.

2. A berendezkedés után érkezett a belső reformok megindításának ideje is. Mindenekelőtt a *konzerválási és restaurálási munkálatokat* kellett

²⁴ NYIREŐ István 1949-től 1952-ig könyvtárunkban a különgyűjtemények osztályának vezetője volt. Ez az osztály három csoportból állt: a kéziratárból, a régi könyvek gyűjteményéből és a keleti könyvtárból.

²⁵ Az 1953 nyaratól 1954 őszeig tartó építkezések alatt a kéziratár kénytelen volt új helyiségeiből kiköltözködni, és a palota III. emeletén, a kiállítási termekben szállásolni. A kiköltözést a mennyezet szerkezetének kicserélése tette szükségessé.

²⁶ Ma már ezt az elhelyezést szorosnak érezzük, s a helyprobléma előreveti árnyékát.

²⁷ Csupán ugyanekkor szerelték fel a könyvtárban a telefont is számos mellékállomással. 1948-ban a könyvtárnak még csak 1 telefonállomása volt.

²⁸ A berendezés legművészibb darabjait, a kutatóterem és a lépcsőszoba alkóvjának szekrényeit néhai JUHÁSZ Lajos műasztalosmester készítette.

megkezdeni. Ennek érdekében elvi és gyakorlati tartalmú programot dolgoztunk ki az elhanyagolt, megrongálódott vagy részben tönkrement kéziratok papírányagának és kötésének kijavíttatására, illetőleg a nagyobb terjedelmű kötetlen kéziratok művek beköttesére. Javaslatainkat az Akadémia illetékes tényezői elfogadták, és 1951-ben 50 000, 1952-ben pedig 24 000 Ft. hitelt bocsátottak rendelkezésünkre.²⁹

A munkálatok a kódexeknek és a XVI–XIX. század legértékesebb emlékeinek javításával kezdődtek. Elsősorban az elszakadt, elrongyolódott, szúrágta, penészes és bemoeskolódott történeti értékű kötéstáblák kitisztogatásáról, reparálásáról és helyreállításáról volt szó, s egyidejűleg új egész- vagy félbőr-kötések készíttetéséről. A nagyobb szakértelmet és történeti-iparművészeti ismereteket kívánó munkákat SASVÁRI Dezsővel, az Országos Széchényi Könyvtár restaurátorával végeztettük el. 1951 elejétől 1952 végéig mintegy 450 db. száz évesnél régibb kötés kijavítására, illetőleg helyreállítására és kb. 200 új, nagyobbára félbőr stílkötés elkészíttetésére került sor. Az utóbbiak között szerepeltek a magyar irodalom- és tudománytörténet klasszikus nagyságainak, CSOKONAINAK, BACSÁNYINAK, VERSEGHYNEK, KAZINCZYNAK, a KISFALUDYAKNAK, KÖLCSEYNEK, BERZSENYINEK, VÖRÖSMARTYNAK, SZÉCHENYINEK, ARANYNAK és másoknak művei. Könyvtárunknak ezek a nagybecsű emlékei — 80–100 éves várakozás után — csak most nyerték el azt a védelmet és a megbecsülést, amit a külső formáját, ami belső értékükhöz valamennyire méltónak tekinthető. S most jutottunk el odáig, hogy kódex- és nyelvemlék-gyűjteményünk minden darabját védőtokkal tudtuk ellátni.

Papíroskonzerválás és -restaurálás tekintetében is szép eredményeket sikerült elérni. Itt elsősorban ismét SASVÁRI Dezső, másodsorban HASZNOSNÉ SZÖLLŐS Ilona tudására és ügyességére támaszkodtunk. SASVÁRI a mállott és elrongyolódott papírosok kezelésében tűnt ki acetylellulózzal végzett tartósító eljárásával és preparált hártypapírossal végzett kásírozó technikájával. HASZNOSNÉ a háború alatt szinte teljesen tönkrement levelesanyagunk különleges módszerű letisztogatásával, kisimításával és összeragasztásával végzett mintaszerű munkát.³⁰

A muzeális jellegű kéziratok emlékek jókarba helyezését a kizárólag tudományos jelentőségű forrásanyagról, jobbára a XIX. század második felében élt tudósok és írók kézíratairól való gondoskodás követte. A feladat

²⁹ L. a kézirtattár 1952. évi jelentését : AK kézirtattári adminisztratív iratok.

³⁰ A háborús sérüléseket szenvedett levélanyag (SZÉCHENYI István leveleinek egy csomója) földdel és trágyával szennyezett, nedvességtől szétmálló, szakadozott-gyűrött állapotban volt. A konzerválás-restaurálásnak tehát egészen rendkívüli feladatai voltak. Olyan kezelést kellett alkalmazni, amely a szennytől, gyűrődéstől, elrongyolódástól olvashatatlanná tett szöveget olvashatóvá teszi, ugyanakkor azonban — tekintettel arra, hogy a levelek kék fémes tintával íródtak — mellőzi a szokásos vizes mosást és az írás halványasága miatt — a hártypapírossal való átragasztást is. A követelményeknek egy ötfázisú eljárással sikerült eleget tenni. 1. légmentesen zárt gázosító ládában 24 órás fertőtlenítés éterben párologtatott sterogénollal ; 2. a vastag szennyréteg mechanikus leválasztása és puha kefével való portalanítás ; 3. a gyengült papírosok száraz vegytisztítása fehér kenyérbélbe gyúrt trichloretylén, krétapor, nipagin és nátriumhypochlorid anyagokkal különböző keverési arány szerint ; 4. az éles gyűrődések eltüntetése kissé nedvesített és száraz szívópapírok közötti simító préseléssel 40 C°-ra fűtött présgébben ; 5. a szakadások összefogása és a papír elrongyolódott részeinek körülsegezése szükség szerint lágyított, tömített, színezett Mowilith alapú műanyagoldattal, végül néhány óráig hideg simító préskezelés.

itt túlnyomó részben egyszerű *félvászonkötések* készítéséből állt, de a kötetéssel mindig együtt járt a régi, gondatlanlanságból vagy szakszerűtlen gondozásból származott papiroskárok kijavíttatása is. Ebben a munkában három-négy jónévű kisiparos könyvkötőt foglalkoztattunk. Erős ütemű dolgoztatással két év alatt (1951-ben és 1952-ben) mintegy 1200 kéziratoss művet köttettünk be.

Széleskörű restaurálási-köttetési programunk végrehajtásával aránylag rövid idő alatt sikerült az előző korok legkirívóbb mulasztásait helyrehozni, hibáit kijavítani és az előállt károkat részben orvosolni. A következő években az idevágó teendőket többnyire csak szűkebb keretek között és lassúbb ütemben lehetett folytatni, súlyt vetve az új szerzemények karbahelyezésére is.³¹

A kéziratállomány fenntartását célzó munkákat 1952-től kezdve kiegészítettük a kéziratok tartalmának, szövegének fennmaradását biztosítani hivatott *mikrofényképezéssel*. A mondott évben a Műszaki Dokumentációs Központ fotolaboratóriumában készítettett 31 000 felvétellel megvetettük filmarchívumunk alapját. 1953 óta ez a munkát könyvtárunk saját laboratóriumában folyik.³²

3. Az a szempont, amely a restaurálást-köttetést reformjaink előterébe állította, ti. a kedvező lehetőségeket kínáló pénzügyi helyzet, a belső megújulásnak egy másik területén, a *szerzeményezésben* is eslekvésre sarkallt.

Gyűjteményünk gyarapodása régóta pangott. A vásárlások — amelyek különben a régebbi időkben sem játszottak fontosabb szerepet — az első világháború óta szinte teljesen megszűntek, úgyhogy a szaporulat egyetlen forrása a véletlenszerű ajándékozás maradt. A kulturális felelősségérzet csökkenésével és a társadalom elszegényedésével azonban ez is mind szórványosabbá és jelentéktelenebbé vált. Igazán nagyszerű ajándék az utolsó félszázadban csak egyetlen akadt: az 1927. évi Viteázó-örökség kódexgyűjteménye. A kéziratár átvételekor úgy látszott, hogy a második világháború az ajándékozás hagyományos szokását is megszüntette: 1943 és 1949 között gyűjteményünk egyáltalán nem gyarapodott.³³

1950 nyarán illetékes akadémiai tényezők figyelmét felhívtuk a *vásárlásokon* alapuló szerzeményező tevékenység bevezetésének és rendszeressé tételének jelentőségére. A megértés első jele 1000 Ft. rendes és 5000 Ft. rendkívüli hitel folyósítása volt; az utóbbit PAPP Viktor ADY-gyűjteményének megszerzésére kaptuk. Kezdeményezésünk azonban csak a következő évtől, 1951-től kezdve öltött komoly méreteket. Ekkor már több mint 60 000 Ft. állt rendelkezésünkre, s ezáltal olyan értékeknek jutottunk birtokába, mint ADY Endre 600 db-ból álló levelezése (az ún. mindszerinti levelesláda), SZINNYEI Ferenc irdalomtörténeti forrásgyűjteménye, a LÁNYI Eleonora-kódex, egy XVII. századi szlovák nyelvű herbárium stb. Ez évi szerzeményi statisztikánkban 50 kéziratoss könyv, 689 levél és 122 analékta megvásárlásáról számolhattunk be. Számottevő vásárlási hitellel és szép sikerrel folyt a gyarapítás a következő években is. A könyvtár évi költségvetési keretéből 1952-ben 8500, 1953-ban 44 800, 1954-ben 32 600, 1955-ben 17 900, 1956-ban 21 900 Ft.-ot kaptunk. Ennek az ellátottságnak köszönhető, hogy 1952-től 1956-ig

³¹ Költségvetésünk 1953-tól 1956-ig évente 26 140, 11 700, 16 000, 16 000 Ft. volt; restauráltatott, illetőleg beköttetett anyagunk pedig 200—360 kötet között mozgott.

³² A fotolaboratórium és mikrofilmtár a különgyűjtemények osztályának legfiatalabb csoportja.

³³ AK 1870—1949. évi növedéknapló.

összesen mintegy 500 kötetnyi kézirattal és közel 14 000 levéllel és analektával, évente tehát átlag 100 kötettel és 2 800 kis egységgel gyarapodott a gyűjtemény.³⁴

A vásárlások által ilyen módon megindított nagyarányú állományfejlesztéshez egyéb tényezők is jelentősen hozzájárultak.

A legfontosabb ezek közül azoknak az irat- és kéziratgyűjteményeknek a kéziratárba való *bekebelezése* volt, amelyek 1950 előtt különféle sajátos rendeltetésű akadémiai szervek és intézmények keretébe tartoztak. Ilyen volt az Akadémia *Széchenyi-múzeumának*, *Vörösmarty-szobájának* és *Goethe-szobájának* muzeális értékű kézirat- és levélműve, továbbá a *Történelmi Bizottság* eredeti és másolati forrásgyűjteménye, végül a *főtőkári hivatal* és a *könyvtár adminisztratív irattára*. Mindezek átvételére az Akadémiának állami intézményre válása adott alkalmat 1950-ben; a tudós társaság szervezetének és székháza belső rendjének átalakulásával ugyanis együttjárt az addig különböző helyiségekben őrzött anyagoknak egy helyre való összevonása. Ez a központi gyűjtőhely természetesen csak a legnagyobb állandó gyűjtemény, a kéziratár lehetett.

Számottevő gyarapodást hoztak kéziratárunknak egyes külső, az Akadémiával csak laza kapcsolatban álló vagy tőle teljesen független intézmények helyzetében, működésében előállt változások is. A szabályozott intézményeknél gyűjteményszegletek váltak feleslegessé, a megszűnt intézményeknél az egész gyűjtemény gazdátlan lett. Az ilyen szabaddá váló anyag rendszerint valamely országos közgyűjteménybe került, olykor az Akadémiai Könyvtár kéziratárába is. A ránk szállt efféle örökségek közül legnagyobb és legértékesebb a *Kisfaludy Társaság* irattára és irodalomtörténeti kéziratgyűjteménye, amelyet a nagymúltú társaság 1952 májusában történt feloszlásakor adott át a vele mindenkor szoros kapcsolatban állt Akadémiának.³⁵ Régi intézményes kapcsolatnak köszönhetjük a széphalmi KAZINCZY-múzeumban fennmaradt *Kazinczy—Becske-levelesláda* megszerzését is 1952-1953-ban. Ez esetben a múzeum felett felügyeleti jogot gyakorló Népművelési Minisztérium rendelte el a kiállítási célra szükségtelen anyag átadását. A harmadik nagyobb ajándékgyűjteményt, *Szilády Áron hagyatékát* Bács-Kiskun-megye levéltárától kaptuk 1952-ben Kecskemétről a levéltár gyűjteményének rendezése kapasan, a Levéltárak Országos Központja rendeletéből.³⁶

Végül meg kell említeni, hogy új életre kelt ezekben az években a *magánajándékozás* is. Írók, tudósok, műgyűjtők ismét komoly értéket képviselő kéziratanyaggal gazdagították gyűjteményünket. 1951-ben KODÁLY Zoltán

³⁴ Kiemelkedő jelentőségű vásárlásaink: 1952-ben PÁKH Albert levelezése és kisebb írásai, HATVANY Lajos levelezése; 1953-ban két XV. századi livre d'heure, egy XVI. századi PARACELSZUS-kötettel kolligált sebészeti tárgyú kézirat, gr. LÁZÁR János XVIII. századi erdélyi költő leveleskönyve, gr. TELEKI László levelei a negyvennyolcas emigrációból, TÓTH Lőrinc epigrammái, MÓRICZ Zsigmond leveleinek egy csomója; 1954-ben BETHLEN Miklós önéletírásának egy közel egykorú példánya, KEMPELEN Farkas személyi iratai, SPLÉNYI Lajos-levelek, PETŐFI Zoltán-levelek, EÖTVÖS József jegyzőkönyvei, ADY Endréné Csinszka visszaemlékezései; 1955-ben EÖTVÖS Lőránd emlékek, MÓRA-levelek és egy BARTÓK-kézirat; 1956-ben JÓSIKA Miklós-levelek, JÓKAI-kéziratok JÓKAINÉ NAGY Bella hagyatékából, MIKSZÁTH-levelek, LUKINICH Imre levelezése és GÁLOS Rezső hagyatéka.

³⁵ A Társaság feloszlását kimondó 1952. május 18-án kelt jegyzőkönyvet l. AK kéziratári adminisztratív iratok.

³⁶ AK kéziratári adminisztratív iratok.

egy régi daloskönyvet, VINCZE Géza Ady-émlékeket, özv.BALÁZS Béláné férje kéziratait, ZOLNAI Béla atyjának finn szótári céduláit, 1953-ban GYULAY Ágost ARANY János népdalgyűjteményét, HARSÁNYI Móríc Goethe-gyűjteményét, 1955-ben a DOMANOVSKY-család DOMANOVSKY Sándor kézirati hagyatékát, özv. SZEKŰ Gyuláné férje hátrahagyott írásait ajándékozta a kéziratárnak. VOINOVICH Géza hagyatéka pedig 1952-ben örökségként szállt az Akadémiára.³⁷

Kézirattárunk anyagának ez a korábbi gyarapodások méreteit messze felülmúló s minőségi tekintetben is kiváló gazdagodása nagy részben tudatos, szervezett munka eredménye.

A munka elvi alapját a *gyűjtemény jellegének és a gyűjtés céljainak tisztázása* alkotta. Ebben kézirattárunknak idők folyamán kialakult karaktere, történetisége volt a kiindulópont. Értelmetlen kísérlet lett volna egy olyan gyűjteménytípus kialakítására törekedni, amelynek nincs semmilyen előzménye, amely nem szerves folytatása a réginek. Szem előtt kellett azonban tartani azt is, hogy a régi gyűjtemény nem okszerű megfontolások alapján, hanem többnyire csak tiszteletre méltó gyűjtőszenvedélyből jött létre. Szükségszerű volt tehát egy olyan szerzeményezési programot kidolgozni, amely a kéziratárnak, mint intézménynek a rendeltetésére általában, és saját kézirattárunknak, mint akadémiai gyűjteménynek a hivatására különösen figyelemmel van. Így jött létre hosszas megfontolások után kézirattárunk „*profiljának*” az a megfogalmazása, amely szerint gyűjteményünk tárgya mindennemű tudomány- és irodalomtörténeti írásos emlék, főtekintettel az Akadémia tagjainak működésére.³⁸ Eszerint gyűjtőkörünkbe tartoznak a *tudomány bármely területén — elsősorban azonban a humaniorákban — és az irodalomnak bármely ágában alkotott írásművek terjedelemeire való tekintet nélkül; ezenkívül az alkotómunka előkészítő termékei: kézzel vagy írógéppel írt jegyzetek, másolatok, kivonatok, vázlatok, fogalmazványok, bibliográfiák, összegyűjtött nyomtatványrészletek és nyomtatványkivágatok, sokszorosítványok, facsimilé, metszetek, rajzok, fényképfelvételek stb. ; hasonlóképpen a szellemi alkotómunkát kifejtő személyek magánfeljegyzései, naplói, levelezései* (szakmai, baráti, családi levelezések), valamint *életükre és működésükre tájékoztatást nyújtó bármilyen írott vagy képes emlékek* (személyi okmányok, expedált hivatalos iratok, fényképek, névjegyek stb.); egyszóval: *tudósok és írók szellemi hagyatéka a legtágabb értelmezésben*. Mindez többé-kevésbé összhangban van gyűjteményünk eddigi jellegével, és lényegében megegyezik általában a kéziratárak gyűjtőtevékeny-

³⁷ AK 1951–1956. évi növedéknapló. VOINOVICH Géza hagyatéka szállományi örökösödéssel a magyar állam birtokába jutott; az állam azután az örökséget az Akadémiának adta át. — Tudománytörténeti gyűjteményünk mellett 1952 óta aktuális érdekű tudományos kéziratgyűjteményünk is kialakulóban van az Akadémia által jutalmazott értekezésekből s főképpen a *kandidátusi és doktori disszertációkból*. Ezeknek egy-egy példányát az Akadémia osztályai, illetőleg a Tudományos Minősítő Bizottság megőrzésre kéziratárunknak adja át. A disszertációk száma ezidőszereint 460, a premizált dolgozatoké 450 körül van.

³⁸ Sokkal szűkebb volt ennél az a profil, amelyet 1953-ban a könyvtárunkat akkoriban igazgató direktórium szabott meg. Eszerint kézirattárunk csak tudománytörténeti anyagot lett volna hivatott gyűjteni, míg az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára csak irodalomtörténeti anyagot gyűjthetett volna. Ezt az elhatárolást az élet nem igazolta, s mindkét könyvtár azóta is saját történelmi meghatározottságai szerint gyűjt.

Bizonyos tekintetben azonban éles vonalat húztunk kéziratárunk múltja és jövője közé: töröltük *gyűjtőcéljaink közül az ún. archivaliát*. Sem okleveleket, sem regisztrátúrába tartozó iratokat (aktákat), sem irodalmon és tudományon kívül álló személyek leveleit nem szándékoztunk többé gyűjteni.³⁹ Mindazt, ami ebből a körből kéziratárunk birtokában van, tovább nem fejlesztendő, lezárt részlegnek tekintjük, amely valamikor esetleg kicserélhető lesz az Országos Levéltárban előforduló, regisztrátúrába nem tartozó kéziratokkal.⁴⁰ *Kivételek* e tekintetben csak *saját intézményi levéltárainkat* (az Akadémia főttkári iratait és az Akadémiai Könyvtár iratait), valamint a *Kisfaludy Társaság levéltárát* tekintjük, mint par excellence tudomány- és irodalomtörténeti archívumokat, amelyek a legszorosabb belső kapcsolatban vannak kéziratárunk állományával.

A szerzeményezés alapelveinek tisztázásával párhuzamosan kialakítottuk a *szervezett gyűjtés* módszereit is. A megoldás logikusan következett a gyűjtőkör megfogalmazásából. Ha akadémikusok s egyéb tudósok és írók hagyatékaival kívánjuk gyűjteményünket gyarapítani, akkor legcélszerűbb minden alkalommal, valahányszor egy-egy szellemi jelesünk elhal, az utána maradt kéziratokat és levelezést az örökösöktől megszerezni. Valóban ez lehetne a legbiztosabb gyarapítási mód. Ám a megoldás komoly nehézségekbe ütközik. Könyvtárunk nem igen tehet kezdeményező lépéseket az örökösök felé, mivel — tapasztalat szerint — azok az elhalt tudós vagy író hagyatékaért általában olyan anyagi ellenszolgáltatást kívánnak, ami a könyvtári költségvetésből nem futja; maga az Akadémia pedig csak egészen kivételes esetekben juttat fedezetet az ilyen nagyarányú vásárlásokra. Így aztán a rendszeres gyűjtés többnyire meghiúsul, s fennmarad a veszélye annak, hogy a hagyatékok évek, évtizedek múlva kegyeletlenül kezekbe kerülve, szétszóródnak, megsemmisülnek.⁴¹

E nehézségek ellenére megvalósítottuk és állandóan gyakoroljuk a megvásárolható kéziratok szervezett felkutatását. Nemcsak személyes kapcsolatok révén, hanem időnként újsághírdetések közzététele által is igyekszünk tudomány- és irodalomtörténetünk még lappangó értékeit feltárni és nemzeti kincsé tenni.⁴²

4. Az 1950-ben megindult rohamos állománygyarapodás elkerülhetlenné tette a *kézirtár új rendszerének* kialakítását. A fő kérdés az volt: hogyan illesztessenek be a kézirtár keretébe a vásárlás vagy ajándékozás útján szerzett nagy hagyatékok, elsősorban az Akadémia egyes szerveitől

³⁹ Hogy ki tekinthető írónak, szakírónak, tudósnak, arra nézve régebbi anyag esetében SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I—XIV. k. Bp. 1891–1914. c. művét tekintjük mértékadónak; újabb eredetű anyagnál pedig GÜLYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái*. I—VI. k. Bp. 1939–1943. c. művét, a VÁNYI Ferenc által szerkesztett *Magyar Irodalmi Lexikont* (Bp. 1926.) és más újabb keletű lexikonokat, valamint saját könyvtárunk cédulakatalógusát.

⁴⁰ Levéltári anyagot már az elmúlt években is adtunk az Országos Levéltárnak. Ilyenek voltak: KÖVESLIGETI Román Ferenc ügyvédi irattára, a KAZINCZY—BECSKE-család (KAZINCZY Ferencet nem érintő) pörös iratai és a budapesti SZÉCHENYI-szoborra történt országos gyűjtés iratkötegei.

⁴¹ VIKÁR Béla kézirtas hagyatékaának egy részét pl. évekkel ezelőtt egészen véletlenül a zsbivásártéren fedeztük fel. Vö. AK kézirtatári adminisztratív iratok. 1955.

⁴² Újsághírdetéseket tettünk közzé pl. MIKSZÁTH Kálmán és MÓRICZ Zsigmond még lappangó leveleinek és kézirtatainak felkutatására, hogy aktuális akadémiai kutató-célokot közvetlenül támogathassunk.

és a Kisfaludy Társaságtól örökölt különféle, részben nem is kézirat jellegű s többnyire igen nagy mennyiségű anyagot felölelő állagok?

Az, hogy a regisztratúra-jellegű levéltári anyag (a főtitkári, a könyvtári és a Kisfaludy Társasági irattár) a kéziratár anyagával semmiképpen nem elegyíthető, nem volt kétséges. Rögtön eldöntöttük, hogy ezek az állagok *corpus separatum*-ként lesznek kezelendők a kéziratár mellett, vagyis *gyűjteményünket ezután szabatosan kéziratárnak és levéltárnak kell nevezni*.

Nehezebb volt elhatározni, mi történjék a többi, kifejezetten kézirati gyűjteménnyel. Legegyszerűbb az lett volna, ha az elődök példájára az egész anyagot beolvasztjuk a szakrendszerbe. A szakrendszer azonban a maga idejében sem volt szerencsés megoldás, mivel mesterkéltén alkotott keretek kedvéért széttepte a természetes úton, egy-egy személy tudományos irodalmi működéséből létrejött kéziratcsoportok összefüggését. A korszerű levéltári rendezés alapelve, *a proveniencia szerint való anyag-együtt-tartás feltétlen alkalmazást követel a kéziratári gyakorlatban is*. De hogyan lehessen ilyen új rendet teremteni? Hogyan egyeztessük ezt össze a fennálló szakrendszerrel; járjunk el úgy, mint a könyvtárak teszik: bontsuk fel a régi szakcsoportosítást, s alakítsuk át az egészet egy modern igényű rendszerré? Ez is elhibázott lépés lett volna. Nemcsak az tartott vissza bennünket ettől, hogy a szándékolt célt az anyag eredeti összefüggéseinek megállapíthatatlansága miatt általában úgysem értük volna el, hanem az is, hogy kegyeletlen és történetietlen eselekedetnek éreztük az elődök munkájának felforgatását.

Magától adódott az a megoldás, hogy a régi szakrendszert, mint a kéziratár kialakulásának tiszteletre méltó történeti emlékét érintetlenül fenn kell tartani, de le kell zárni, nem szabad tovább építeni: másfelől ugyanakkor el kell kezdeni egy új, a proveniencia elvén alapuló szakokra nem tagolt korszerű rend kialakítását. Elhatároztuk tehát, hogy *ezentúl a kéziratok szerzeményi eredete lesz az irányadó szempont az anyag elrendezésében, felállításában és feldolgozásában*. Egy-egy személy által létrehozott vagy gyűjtött kéziratok — ideértve intézmények gyűjteményeit is — egymástól többé el nem szakíthatók, hanem együtvértartozásuk sértetlen fenntartásával rendezendők, raktározandók és katalogizálандók. Akár több száz tételből álló hagyatékról, akár csak néhány darabból álló gyűjteményről lesz is szó, az mindig önálló szerzeményi keretként lesz kezelendő.

Az új rend a raktári felállításban a következőképpen valósult meg. A szakrendszer feladásából logikusan következett *a numerus currens-alapon való raktározás*. Nyitott volt azonban a nagyságkérdés: milyen nagyságcsoportokban legyen az anyag felállítva? Két szélső megoldás állt előttünk: a korszerű könyvtári és a korszerű levéltári eljárás. Ismeretes, hogy a könyvtárak centiméternyi nagyságkülönbségek figyelembevételével állítják össze a polcosorokat. A levéltárak ezzel szemben csak kétféle szabványmérettel dolgoznak: a kisebb formájú (XVI—XVII. századi) akták számára alkalmas 36 cm magasságú fasciculussal és a nagyobb formájú (XVIII—XIX. századi) akták tárolására szükséges 42 cm magasságú fasciculussal. A kéziratár számára egyik eljárást sem találtuk megfelelőnek: a levéltárét azért nem, mert a kéziratok nem szabványméretűek, mint az akták, hanem cédulanagyságtól ív nagyságig terjedhetnek: a könyvtári eljárást pedig azért nem, mivel új rendszerünk korlátai között nem lehet mindenféle nagyságú kéziratokból egész polcosorokat összeállítani. Így jutottunk arra az elhatározásra, hogy *két sajátos nagyságcsoportot* létesítsünk: egyet a kis- és középnagyságú, s egyet

a nagy magasságú kéziratok számára. A kettő közötti határt 29—30 cm-ben állapítottuk meg, kb. a régi kvart alak felső határánál. Mindkét nagyság-csoport számára külön számsort tartottunk fenn.

A gyakorlati elrendezés és tárolás ezek szerint tehát a következőképpen történik. A megszerzett hagyatékot vagy gyűjteményt — ha rendezetlen állapotban van — műfaji, ezen belül tartalmi és alaki szempontból csoportosítjuk. Először elkülönítjük a kéziratokat a levelektől, azután az előbbieket tárgyi alapon, az utóbbiakat levélírók szerint elrendezzük. A nagy terjedelmű, homogén műveket vagy bekötöttjük, vagy tékázzuk, a kisebb terjedelmű művekből pedig csomókat, kötegeket alkotunk, s ezeket tékába foglaljuk. A leveleket minden esetben tékázzuk vagy dobozoljuk. A tékán belül levő heterogén anyag önálló részeit borítékokba rakjuk; egyes kisebb tanulmányokat vagy összetartozó bármilyen jegyzetanyagot éppúgy, mint az egyazon levélírótól, egyazon címzetthez intézett leveleket. Az ilyen módon tárgyilag logikus rendbe rakott anyagot — ideértve a levelek csomóit is —, ha formailag szükséges és tartalmilag lehetséges, 30 cm-en aluli és felüli csoportba osztjuk. Végül az így kialakuló két kötegsort külön-külön folytatólagos számozással látjuk el.

A *hagyatéki vagy gyűjteményi keretbe nem tartozó*, darabonként szerzeményezett szórvány-anyaggal kétféleképpen járunk el. A nagyobb terjedelmű kötetes vagy beköthető kéziratokat önállóan, külön szám alatt állítjuk be a numerus currens-sorba. Az egylapos vagy néhány lapnyi terjedelmű kiskéziratokat (analektákat), magános leveleket és magános képeket azonban nem illesztjük be a számsorba sem egyenként, sem csomóba gyűjtve, hanem a jól bevált régi gyakorlat szerint, egy-egy, a számsoron kívül álló, nyitott sorozatban (*Vegyes analekta, Vegyes levelestár, Vegyes képgyűjtemény*) helyezzük el. Ezekben a vegyes eredetű gyűjteményekben az egyes darabok nincsenek sorszámokkal jelölve, hanem ábécé-rendben sorakoznak, s így közéjük az új szerzemények bármikor besorolhatók. Az egyedi jelzet szerepét a betűrenden belül a szerzői név, illetve a tárgyi címszó tölti be.

Új rendszerünket — csakúgy, mint többi reformunkat — hosszabb ideig (1953—1954) tartó kísérletezés után alakítottuk ki; megvalósításához csak 1955-ben fogtunk hozzá, felhagyva a régi szakrendszer toldozgatásával.

5. Rendszerünk kialakulásával párhuzamosan elkészítettük kézirat-tárunk *új katalógusát* is. Alapelveink itt is az volt, hogy a régi katalógust, mint a szakrendszer anyagának mutatóját a maga egészében fenntartjuk, és csak az új gyarapodás számára készítünk új elvek, új formák, új felvételi szabályok szerint új katalógust.

Először a *címleírást* és a katalógus formáját reformáltuk. Kiindulási alapul az Országos Széchényi Könyvtár címleírási szabályzatát vettük, de szem előtt tartottunk más, nyomtatásban megjelent külföldi katalógusokat is. A több oldalról leszűrt tanulságokat, valamint saját rendszerünk szükségleteit mérlegelve, hosszabb ideig tartó kísérletek után 1954-ig sikerült olyan katalógizálási szabályzatot készítenünk, amely a legszélesebb körben öleli fel a vonatkozó kérdéseket.⁴³

⁴³ 1956 nyarán alkalmunk volt szabályzatunkat az Országos Széchényi Könyvtár kézirtattárának vezetőivel részletesen megtárgyalni, és sikerült közös elhatározásra jutni egy, a kéziratgyűjtemények használatára kiadandó általános jellegű szabályzat tekintetében. Ez a szabályzat valószínűleg már a közeljövőben megjelenik.

Sokkal hamarabb, már 1951-ben tisztázódott a *katalógus új formájának* kérdése. Erre a katalógusszekrények tervezése adott alkalmat. A megoldásnak kettős irányító szemponthoz kellett igazodnia: egyrészt a kéziratkatalogizálás sajátos szükségéhez, amely a nemzetközi méretű lapnál nagyobb formát kíván, másrészt a katalógus anyagául kiválasztott cellkarton-ív maradéktalan felosztásának követelményeihez. Így adódott a 14,5×10 cm-es forma, amely — tapasztalásunk szerint — minden tekintetben jó megoldás.⁴⁴

Az új katalógus írását 1954-ben kezdtük el, — sokszorosításra nem lévén módunk — írógéppel. Ezzel az eljárással természetesen sok időbe kerül a melléklapok és utalók elkészítése, de sokkal inkább biztosítható az olvashatóság és csinosság. Rendszerét tekintve, az új katalógus eltér a szokásos típusoktól. Kísérlet a külföldön jól bevált *szótárkatalógus* meggyökereztetésére. Tulajdonképpen a szerzői és tárgyi katalógus egyesítéséből származik. Egyetlen betűrendbe állított cédulasorban egyszerre keresheti a kutató a kéziratokat címük és tartalmi vonatkozásaik szerint. A tárgyszóanyagot tartalmazó lapok a kézirat által tárgyalt tudományágról, lényeges személyekről, tárgyakról, földrajzi nevekről, történeti kor- és időszakokról adnak utalásokat magukra a kéziratokra. Efféle vezérszók alatt, mint Népköltés, Finn-ugor nyelvészet, Romantika, Török-kor, Sóbányászat, Erdély (XVII sz.), Dunai hajózás (XIX. sz.), Akadémia, Wittenberg stb. útbaigazítást kapunk a tárggyal foglalkozó kéziratokról. Bár az eligazításnak ez a módszere nyilván nem ér fel a tizedes osztályozás nyújtotta lehetőségekkel, tudománytörténeti gyűjteményeknél — aminők általában a kéziratárak — elegendőképpen támogatja a kutatást.

Katalógusrendszerünk újszerűsége más tekintetben is kifejeződik. Abban ti., hogy mindennemű gyűjteményrészleg anyagát felöleli. A régi kéziratári katalógusok rendszeren több párhuzamos részből álltak. Az újonnan feldolgozott anyagra nézve nálunk nincs többé külön kézirati és levélkatalógus, vagy a képes ábrázolások katalógusa, hanem *csak egy általános katalógus van*, amely minden gyűjteményfélésegről tájékoztat. Úgy véltük, ha már amúgy is elkerülhetetlen adottság, hogy minden témának régi és új katalógusban kell utánanézní, sőt a régi katalógusban két helyen is kell keresgélni, — akkor legalább az új szerzeményű anyag adatait lehessen egy helyen megtalálni. Katalógusunk ennek a gyakorlati célkitűzésnek a szülötte.⁴⁵

Helyrajzi katalógus helyett egyelőre könyvformájú nyilvántartást vezetünk.

Ami végül katalogizálási munkánk előrehaladásának ütemét illeti, erről tájékoztatásul csak annyit, hogy három kéziratárósrunk évente átlag 8000—9000 kéziratári egységet (javarészből leveleket és analektákat) dolgoz fel.⁴⁶

6. Az új szerzeményű anyag feldolgozása katalogizáláson kívül *leltárba vételt* is jelent. Az előbbi a kutatást, az utóbbi a gyűjtemény megőrzését segíti.

⁴⁴ Ez a megoldás NYIREŐ Istvántól ered.

⁴⁵ A katalógus-kialakító munkában elsősorban CSAPODI Csaba, a régi könyvek gyűjteményének vezetője nyújtott elméleti és gyakorlati segítséget.

⁴⁶ L. az 1955. és 1956. évi jelentéseket, AK kéziratári adminisztratív iratok. — Itt kell megemlíteni, hogy a kéziratkatalogizálással párhuzamosan folyik a roppant gazdag s még teljesen kiaknázatlan tudománytörténeti anyagot tartalmazó főttkári levéltár cédula-indexének elkészítése. Ehhez a név- és tárgymutatóhoz évente mintegy 8000 cédula készül.

1870 óta változatlanul egyazon kezdetleges növedéknapló volt használatban. Nyolclevan év múltán, 1951 elején tettük félre ezt a szinte történelmi ereklévé vált naplót, s nyitottunk újat. Ebben két fontos újítást vezettünk be : egyrészt igyekeztünk pontosan feltüntetni a gyarapodás darabszámát, másrészt minden fontosnak vélt szerzeményezési adatot feljegyezni kívántunk : az eladó, ajándékozó, letéteményező személy nevét és lakcímét, esetleg a korábbi tulajdonosok nevét éppúgy, mint a vételárat. A dolog eleinte nem ment simán ; különösen sok nehézségbe ütközött a mennyiségek számbavétele. Amikor pl. ládányi terjedelmű hagyatékokat vettünk át, pontos adatokat nem lehetett megállapítani ; ez csak jóval később, a rendezői és katalogizálási munkák elvégzése során derült ki. De különben sem lett volna kielégítő olyan naplóbejegyzés, amely csak összegezve tünteti fel valamelyik nagy hagyaték vagy gyűjtemény darabszámát ; hiszen a helyes állománynyilvántartásnak részletesen kell számot adni minden tételről. Erre pedig a *növedéknapló* — amelybe a pénzügyi szervek előírása szerint azonnal a beszerzéskor kell a birtokba vett anyagot bevezetni — nem nyújtott módot. Így került sor — az Országos Széchenyi Könyvtár példájára — 1953-ban egy második állománynyilvántartó, az ún. *lettári napló* megnyitására, s ebben az újonnan katalogizált kéziratoknak cím szerint, a leveleknek relatio és darabszám szerint való felsorolására.

Növedéknaplózási munkánk egyik fontos ténye volt 1952-ben annak a nagy mennyiségű kéziratanyagnak utólagos állományba vétele, amely 1918 és 1925 között gyűlemllett fel ajándékokból és letétekből, s amely eddig az időig számbavétellenül hevert.

7. A kéziratár védelme, gyarapítása és feldolgozása mellett sort kellett keríteni a *használat szabályozására* is. Fő törekvésünk a helyben kutatásnak mindenképpen való megkönnyítésére és a kölcsönzés korlátozására irányult. A régi kéziratár sötét, zsúfolt, levegőtlen helyiségében a kutatók nem igen kívántak dolgozni ; 1949-ben sokszor hetekig nem volt egyetlen vendégünk sem. A nevesebb kutatók (akadémikusok, egyetemi tanárok) úgy látszik a legrégibb idők óta kölcsönvehették a kéziratokat. Ebből folyólag azonban — mint utólag kiderült — igen sok kár származott. Az évekre szóló kölcsönzések következtében fontos kéziratok kallódtak el, s csak nagyritkán kerültek vissza gyűjteményünkbe, sokszor idegenek vagy antikváriumok révén.

Az új kéziratári kutatóhelyiség megépülése után elérkezett az ideje a *kölcsönzés megszorításának*. A tudósoknak kijáró kedvezményt nem volt könnyű megszükiteni ; évek kellettek hozzá, amíg közönségünket sikerült helybenkutatásra szoktatni. A kutatóterem megnyitása (1951. február) óta szemmeláthatólag nőtt a belső forgalom, és csökkent a kölcsönzés. Az évi kutatólétszám 1954-ig 100-ról 1500-ra, a használt anyag mennyisége 3000-ról mintegy 5000—6000 egységre emelkedett. Ezzel szemben az évi kölcsönzések száma 1000-ról kb. a felére esett; megjegyzendő, hogy kölcsönzés ekkoriban már csak intézmények részére volt lehetséges. 1955 őszén megpróbáltuk még szűkebbre vonni a korlátokat. Azóta jobbára már csak a budapesti nagykönyvtáraknak és múzeumoknak kölcsönzünk ; az 1956. évi kölcsönzések száma csak 15 volt. A belső használatról, a kölcsönzésekről nyilván-
tartókönyvet vezetünk.⁴⁷

⁴⁷ L. a megfelelő évi jelentéseket, AK kéziratári adminisztratív iratok.

8. Kézirattárosi munkánknak az elmúlt években kiegészítő részévé vált a gyűjteményt érintő *adminisztratív ügyek irodai kezelése* is. Ez az igazgatói ügyvitelnek 1952–1953 fordulóján végrehajtott racionalizálásából eredt. Azóta a könyvtár egyes osztályai — közöttük a kéziratár is — igazgatói rendelkezés és irányítás mellett részben maguk látják el a hivatalos levelezéssel járó teendőket. Ebből a működésből folyólag *külön kéziratári irattár* van kialakulóban.

*

Íme, előttünk állnak annak a széleskörű reformnak az eredményei, amelyeket számos tárgyi és személyi nehézség ellenére el lehetett érni. A megmutakozó előnyök ebben a pillanathan talán még nem túlságosan jelentősek, de talán nem tévedünk, ha feltesszük, hogy szerencsés körülmények között magasbaívelő fejlődéshez segíthetik a nemzet legdrágább szellemi kincseinek tekintélyes részét őrző gyűjteményt.⁴⁸

BERLÁSZ JENŐ

BERLÁSZ JENŐ. REORGANISATION DER HANDSCHRIFTENABTEILUNG DER BIBLIOTHEK DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

Anlage, Einrichtung und Verwaltung der nach 1865 eröffneten Handschriftenabteilung veraltete weitgehend während der letzten Jahrzehnten. Im Jahre 1949 entschloss die Leitung der Bibliothek die gründliche Reorganisation der ganzen Abteilung. Eine ausführliche Übersicht über die Erfolge dieser Reorganisation zu geben ist der Zweck dieses Berichtes.

Die Reorganisationsarbeit wurde mit Bau und Einrichtung moderner Lokalitäten begonnen. Im Gebäude der Akademie wurden für die Zwecke der Handschriftenabteilung drei Magazinräume gebaut, die zugleich als Studien- und Diensträume dienen und mit einer feuersicherer Schatzkammer versehen sind.

In der zweiten Phase der Arbeit wurde für die Restaurierung und Konservierung der beschädigten Handschriften gesorgt. Es wurde Papiermaterial und künstlerisch wertvoller Ledereinband von Tausenden beschädigter Handschriften mit Anwendung moderner physikochemischer Verfahren verbessert.

Der Sammelkreis der Abteilung wurde prinzipiell festgelegt. Aufgabe der Abteilung ist demgemäss: die handschriftlichen Dokumente der einheimischen Wissenschafts- und Literaturgeschichte, besonders aber die Handschriften der Mitglieder der Ungarischen Akademie zu sammeln und bewahren. Ausser den streng genommen handschriftlichen Werken gehören auch die verschiedenen Nebenprodukte der geistigen Arbeit, wie Notizen, Auszüge, Kopien, erste Entwürfe, Ausschnitte aus Drucksachen, Stiche, Zeichnungen, Photos, Faksimiles etc. zum Sammelkreis der Abteilung. Ebenso werden die Aufzeichnungen privater Natur, wie Tagebücher, Korrespondenzen von Gelehrten und Schriftsteller, als wie auch alle auf ihr Leben und Tätigkeit bezüglichen schriftlichen oder bildlichen Dokumente gesammelt. Archivmaterial (Urkunden, Akten) bleibt aber aus dem Sammelkreis ausgeschlossen.

Nach der genauen Bestimmung des Sammelkreises folgte die Klarlegung der methodischen Sammelarbeit. Wesentlich ist in diesem Bereich die Aufspürung der verborgenen Handschriften längst verstorbener hervorragender Vertreter des geistigen Lebens, gleichwie die, durch Vermittlung der Akademie vollzogene, systematische Erwerbung des Handschriftnachlasses verstorbener Akademiker.

Als eine bedeutende Refom ist auch die neue Anordnung der Handschriftenaufstellung zu betrachten. Das Wesentliche in dieser Anordnung ist, dass das neue

⁴⁸ Sokszoros kísérleti számlálásra támaszkodó nemrégiben végzett becslés szerint kéziratárunk állománya — beleértve az 1950-ben bekebelezett gyűjteményeket is — mintegy 14 000 kötet (köteg) nagyobb kéziratot és mintegy 76 000 analektát, levelet és oklevelet tartalmaz. A rendezetlen kisebb-nagyobb csomagok száma 567. A főtőkári, a könyvtári és a Kisfaludy-Társasági iratanyag összesen kb. 150 000 aktából áll.

Material — abweichend von der bisherigen Praxis, die den einzelnen Wissenschaften entsprechende Fachgruppen bilden liess — nach dem Provenienzprinzip der Archiven in erwerbungsgemässen Gruppen (ohne jedoch die Einheit der Autorennachlasse und der Sammlungen zu stören) verteilt und mit laufenden Nummern versehen wird.

Zur Förderung der Forschungsarbeit wurde ein neuer Katalog errichtet. Früher stand den Forschern nur ein Autorenkatalog zur Verfügung. Jetzt werden die neuen Erwerbungen nicht nur nach Autoren, sondern auch den Themen gemäss (Wissensgebiet, Gegenstand, Person, geographische Namen, Zeitalter usw.) in einem Kreuzkatalog verarbeitet. Statt verschiedener alphabetischer, chronologischer Sach- und Sonderkataloge (von Handschriften, Briefen, Bildern) gibt es jetzt nur einen Katalog der über alle nötige Daten eine leichte Orientierung ermöglicht.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KIADVÁNYAI

- [1.] Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégibb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.

A hasonló címen közzétett, aktuális jellegű és többnyire periodikusan megjelenő, de sorozati számmal el nem látott sokszorosított kiadványok (Újabb külföldi beszerzések. A Magyar Tudományos Akadémia működése, bibliográfia, Tájékoztató a külföldi tudományos akadémiák működéséről. Az atomenergia békés felhasználása, bibliográfia. Rádióaktív izotopok, stb.) nem tartoznak a fenti nyomtatott kiadványsorozatba.